

# NOBILE TEATRO – SJEĆANJA NA “ZLATNO DOBA” ZADARSKE GLAZBENE PROŠLOSTI<sup>1</sup>

Katica Burić Čenan

**Abstrakt:** Grad Zadar svoje je prvo operno kazalište Nobile teatro dobio još 1783. godine. Već tada kazalište je priređivalo nekoliko premijernih opernih predstava godišnje, a svojim domaćim upraviteljskim kadrom ukazuje na postojanje “snažnih” pojedinaca koji su se mogli upustiti u tako zahtjevan i rizičan posao. O živoj i bogatoj kulturno-društvenoj sredini neposredno svjedoči i izgradnja drugoga kazališta (Teatro Nuovo, kasnije Teatro Verdi) 1865. godine. Ovaj rad ima za cilj prikazati djelovanje prvoga kazališta u Zadru (Nobile teatro) kao i odgovoriti na pitanja: na koji način oživjeti kulturnu memoriju grada, odati počast “zlatnom dobu” zadarske prošlosti te iskoristiti potencijal baštine u promociji lokalne i nacionalne kulture.

**Ključne riječi:** Zadar; Nobile teatro; Plemićko kazalište; Teatro Nuovo.

“Arhitekt Bogdan Bogdanović govorio je o gradu kao riznici metaforičkih mjesta koja oblikuju mentalnu sliku grada, kaleidoskop u čijoj se mozaičkoj ukupnosti prepoznaje identitet grada, ali i kolektivna i pojedinačna identifikacija s gradom.”<sup>2</sup> (Bašić, 2008, prema Zanki, 2013)

---

1

Ovaj je rad financirala Hrvatska zaklada za znanost projektom *GIDAL IP-2016-06-2061*.

2

Navedeni izvor referira se na riječi zadarskog arhitekta Nikole Bašića.

## Uvod

Tema ovoga rada prikaz je djelovanja prvoga zadarskog opernog kazališta Nobile teatro. Kroz pokušaj rekonstruiranja njegova stogodišnjega rada nastoji se dočarati značaj i funkciju glazbe te općenito umjetnosti u gradu Zadru, a u svrhu ne samo jačanja kulturnoga identiteta današnje zajednice nego i "hvatanja" nekadašnjega modela na osnovu kojega bi i danas trebali graditi kulturne strategije. Priča o Plemićkom kazalištu tek je isječak iz jednoga razdoblja zadarske glazbene prošlosti, ali koji pouzdano priča o statusu umjetnosti i kulture u jednoj maloj sredini.<sup>3</sup>

Budući da to kazalište ne postoji posljednjih sto godina ni u memoriji stanovnika ovoga grada, arhivski su izvori danas jedini svjedoci njegova nekadašnjeg djelovanja. U prvom dijelu rada, tako, govori se o važnosti arhivskih i historiografskih izvora koji nam danas omogućuju nove interpretacije. Drugi dio rada nastoji opisati stogodišnje djelovanje kazališta Nobile teatro progovarajući o fizičkom prostoru, glazbenicima te repertoaru kako bi neposredno dali uvid o značenju glazbe unutar jednoga, u europskom kontekstu, maloga ali glavnoga grada Dalmacije bogatog kulturnom sviješću. I na kraju, treći dio rada promišlja o izazovima koje nudi suvremena tehnologija u prije svega "oživljavanju", a onda i promoviranju bogate glazbene prošlosti. Nužnost za traženjem novih medija i načina prezentiranja potaknuta je višegodišnjom kulturnom klimom u gradu Zadru, ali i

---

3

Pred kraj mletačke vladavine (1780-ih), Zadar je (zadarski poluotok) imao nešto više od 5 000 stanovnika, ali već početkom 19. stoljeća taj broj je porastao na preko 6 000 stanovnika, dijelom zbog doseljavanja, a dijelom zbog pozitivnoga prirodnog kretanja. U isto vrijeme, na otocima je živjelo oko 10 000 stanovnika tako da je s neposrednim zaleđem i susjednim općinama prema Zadru gravitiralo oko 40 000 stanovnika. Od 1850-ih broj stanovnika u samom gradu znatno raste pa tako 1857. grad broji 8 331, a 1880. 11 992 stanovnika. Vidi: Graovac, 2004, 60. Još sredinom 19. st. Zadar je postao otvorena luka, srušene su južne gradske zidine i izgrađena nova obala, a krajem stoljeća došlo je do snažnijeg razvoja industrije, o čemu svjedoči broj od 27 većih ili manjih tvornica koje su izgrađene do početka Prvoga svjetskog rata. Dakle, osim što je bio činovnički grad, u Zadru su bili razvijeni i poljoprivreda, industrija likera, obrt i trgovina. Najzastupljeniju industriju činila je proizvodnja pića: likera, piva, alkohola i gazirane vode, a osim toga, postojale su i tvornice tjestenine, kruha, čokolade, preradbe ribe, preradbe tekstila, (svila) preradbe kože, keramike, gline, proizvodnje stakla, drva i kemijske preradbe svijeća. Osim industrije, bilo je razvijeno i pomorstvo pa time i trgovina te brodarstvo. Vidi: Peričić, 1999, 125-208.

dosadašnjim nepostojanjem kulturnih strategija na nivou grada, županije, turističkih zajednica, pa i manjih lokalnih sredina.<sup>4</sup>

## Arhivski izvori i historiografska literatura

Govoriti danas o prvom zadarskom kazalištu, njegovu značenju i ulozi, kao uostalom i drugom zadarskom opernom kazalištu (Teatro Nuovo, sagrađeno 1865), nije jednostavno budući da oba (a djelovala su čak 20 godina usporedno) više ne postoje u fizičkom prostoru grada Zadra. Arhivski su izvori danas među najvrjednijim ostacima tih kazališta. Na osnovu njih ne samo da možemo rekonstruirati kazališno djelovanje nego nam oni neposredno pričaju i o društveno-kulturnoj klimi u Zadru te o mnogim drugim temama koje, na prvi pogled, nemaju veze s glazbom ili općenito s umjetnošću. U skladu s promišljanjima kanadske arhivistice Ann Gilliland (1959), na arhivsko gradivo promatramo kao na medije, materijalne artefakte sa svim onim karakteristikama s kojima se pojavljuju, sa značenjima koja im pridajemo i koja su im se pridavala u prošlosti (McKemmish i Gilliland, 2013, 79). U smislu suvremene arhivistike, arhivsko gradivo predstavlja svojevrsne “žive dokaze”, *record continuum*, dakle dokumente koji su “zapis u jednom vremenu” uvažavajući sve eventualne promjene koje su društvo, politika, različite ekonomske, klimatske i ine promjene mogle ostaviti na njega. Dokumenti su, zapravo, svojevrsna “memorija društva”.

---

4

Grad Zadar je, u suradnji s brojnim zadarskim kulturnim djelatnicima, u listopadu 2020. donio Strategiju razvoja kulture Grada Zadra 2019–2026. pod sloganom *Kultura ZD26 – Gradimo kulturu*. Opširnije vidi: Grad Zadar, 2015.



Primjer 1.

Tlocrt zadarskoga Poluotoka iz druge polovine 19. stoljeća, na označenim mjestima, uz glavnu ulicu Via larga, nalazila su se operna kazališta: Teatro Nuovo (lijevo) i Nobile teatro (Anon, 1868–1873)

Osim arhivskoga gradiva unutar dvije zbirke koje se nalaze u Državnom arhivu u Zadru, mnogi dokumenti i informacije iz toga vremena “pospremljeni” su i u okviru monografije o prvo-  
vome zadarskom kazalištu. Opsežna monografija, monumentalno i jedinstveno djelo na našim prostorima pod naslovom *Cronistoria aneddotica del Nobile teatro di Zara*<sup>5</sup> koju je napisao zadarski kroničar Giuseppe Sabalich Ml. (1856–1920), opisuje stoljetno djelovanje ovoga kazališta. Radi se o izuzetno iscrpnom, dokumentiranom i zanimljivom štivu autora Sabalicha, Zadrana koji je godinama bio kroničar zadarskoga glazbenoga i kulturnoga života.<sup>6</sup> *Cronistoria* je izlazila periodično u četrdeset i četiri nastavka kroz zamalo puna dva desetljeća (1904–1922) u časopisu *Rivista dalmatica*, a potom je objavljena i kao monografija. U njoj Sabalich opisuje rad prvoga zadarskoga kazališta koje je ujedno i jedno od prvih kazališta na hrvatskoj me tlu. Brojnim izvorima, dokumentacijom koju je skupljao od

---

5

*Cronistoria* je izlazila periodično od 1904. do 1922. kada je objavljena kao monografija.

6

I otac Giuseppea Sabalicha, Giuseppe Sabalich St. (?) bio je ugledni zadarski pisac. Još od ranoga djetinjstva družio se s Franz von Suppèom (1819–1895) kojemu je i napisao libreto za prvu operu *Il pomo* (danas izgubljena). Autor je i prve biografije o Suppèu koju je, deset godina kasnije, nadopunio njegov sin za novinu *Cronaca dalmata*. Vidi: Sabalich, 1878.

glazbenih društava, umjetnika, iz stranih enciklopedija i priručnika, iz domaće i strane (prvenstveno talijanske) periodike pa i policijskih izvješća, Sabalich je rekonstruirao kompletan dramski, operni i baletni stogodišnji repertoar kazališta kao i udio svih pojedinaca u njemu (od domaćih osnivača, impresarija, direktora, dirigenata, glazbenika do svih gostujućih umjetnika) pokušavajući o svakome od njih dati što više biografskih podataka. Tisuću bilježaka kojima potkrjepljuje svoje navode, tristotinjak slika umjetnika, kao i besprijekorna organiziranost i struktura ovoga rada, i danas predstavlja jedno od najvrjednijih glazbeno-historiografskih djela! Njegovu vrijednost predstavlja i činjenica da je Sabalich u većoj mjeri bio suvremenik umjetnika o kojima je pisao te član zadarske kulturne elite. Prema riječima muzikologa Ennia Stipčevića, ova je monografija “najopsežnija (...) i najtemeljitija studija o jednom kazalištu na hrvatskome tlu” (Stipčević, 2003, 72). Nažalost, kao i mnogi vrijedni dokumenti o glazbi koji su pisani na talijanskom jeziku te su pripadali “drugoj strani”, i ova je monografija pretrpjela zanemarivanje hrvatske historiografije te danas još uvijek čeka na zasluženu valorizaciju i promociju. Osim nje, dakle, u Državnom arhivu u Zadru postoje spisi o kazalištu okupljeni u dva fonda. Jedan potječe od Namjesništva koje je čuvalo sve dokumente vezane uz rad dalmatinskih kazališta,<sup>7</sup> a drugi predstavlja fond kojega čine računi, ugovori i ostala dokumentacija u nekadašnjem vlasništvu samoga kazališnoga društva (prema DAZD, 2020).<sup>8</sup>

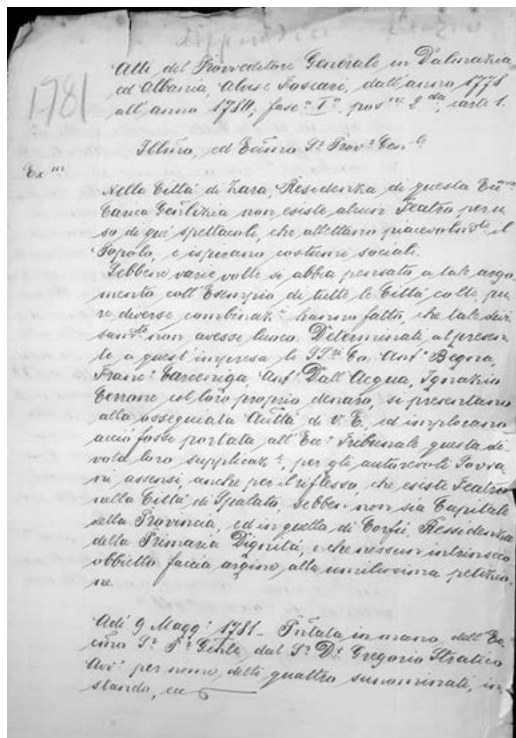
7

Ovaj fond okuplja dokumente o različitim kazalištima u Dalmaciji (Split, Šibenik, Dubrovnik, Hvar), a nastao je od strane Vlade/Namjesništva za Dalmaciju. Od sveukupno 3 kutije građiva, prva obuhvaća građivo koje se odnosi na zadarsko kazalište. Vidi: Anon, 1781.

8

Ovaj fond, okupljen u jednoj kutiji, tek je fragmentarno sačuvan i to u rasponu od 1781. do 1883. Zapis iz starijega razdoblja rijetki su i uglavnom sačuvani u prijepisu. Sačuvani zapisi odnose se na dopisivanje predstavnika vlasnika Kazališta s Namjesništvom, Skupštinom komune, Policijskom upravom i amaterskim društinama. Građivo sadrži i račune za radove obavljene u zgradi kazališta, specifikacije vlasništva po ložama, ugovore o kupoprodaji udjela u vlasništvu, pozive na sjednice suvlasnika, ugovore među suvlasnicima, podatke o zabrani rada itd. Vidi: Plemičko kazalište u Zadru (Nobile teatro), 1781–1883, HR-DAZD-515, 1 kutija, Zadar: Državni arhiv u Zadru. Treba napomenuti da se mnogi podatci o djelovanju kazališta Nobile teatro mogu pronaći i unutar drugih zbirki i fondova Državnoga arhiva u Zadru, npr. u obiteljskim fondovima (Obitelj Lantana, HR-DAZD-359; Obitelj Rolli, HR-DAZD-355; Obitelj Zanchi, HR-DAZD-366 i dr.), zbirci tiskovina, koja obuhvaća brojne operne plakate, koncertne programe i dr. (Zbirka tiskovina / Stampata, HR-DAZD-386). Također, vrijedne podatke iščitavamo i iz brojne periodike koja je izlazila u Zadru (*Narodni list*, *Gazzetta di Zara*, *La voce Dalmatica* i dr.), a koja se čuva u Državnom arhivu u Zadru te u Znanstvenoj knjižnici Zadar.

Naime, kazališta u Dalmaciji u 18. i 19. st. pretežno su bila u privatnom vlasništvu ali je nadzor nad njihovim radom vrlo pomno provodila država i to putem Upraviteljstva policije i Financijskoga odvjetništva. Na čelu toga organiziranog nadzora nad radom kazališta bila je Vlada, a u drugoj polovini 19. st. Namjesništvo za Dalmaciju. Spisi ove serije nastali su obavljanjem toga nadzora. Država je, dakle, morala biti obavještavana o repertoaru, izboru kazališnih trupa i glumaca, financijskom poslovanju, o sigurnosti, kazališnoj i scenskoj opremi, zaposlenicima, rasporedu loža, partnerskim i kupoprodajnim ugovorima što su ih sklapali vlasnici kazališta (Kolanović, 2020). Ipak, mnogi spisi o kazalištu uništeni su zauvijek i to požarima, zanemarivanjem pa i dozvoljenim uništavanjem.



Primjer 2.

Arhivski spisi iz 1781. u kojima se spominju glavni pokretači projekta izgradnje prvoga zadarskog kazališta i njegovi vlasnici: G. Nonweiler, F. Carceniga, G. Stratico i A. Dall'Aqua (Anon, 1781)

## Život kazališta Nobile teatro

Nobile teatro, odnosno Plemičko kazalište (koje se nakon otvaranja drugoga kazališta u Zadru nazivalo Teatro Vecchio), sagrađeno je 1783. (Perković, 1989, 17).<sup>9</sup> Od otvaranja pa do njegova gašenja (1882), kazalište je predstavljalo jedno od glavnih javnih prostora u gradu u kojem se odvijala većina kulturno-društvenoga života. Osim zadarske katedrale sv. Stošije koja je zaslužna za razvoj crkvene glazbene umjetnosti, Nobile teatro sustavno je promicalo glazbu putem najraznovrsnijega svjetovnoga repertoara te je neposredno stvaralo publiku koja će, sredinom 19. stoljeća biti spremna za osnutak još jednoga opernog kazališta kao i osnivanje najvećega glazbenoga društva u Zadru – Zadarske filharmonije [Società fillarmonica].

Nobile teatro nalazilo se u Ulici sv. Antuna (na prostoru pored današnjega kazališta). Imalo je pozornicu, prostor za orkestar, parter te sedamdesetak loža u četiri reda i strop ukrašen lusterom od venecijanskog stakla te svečani zastor s prikazom malenog antičkog hrama u korintskom stilu, a po izgledu i funkcionalnosti bilo je dostojno glavnoga grada Dalmacije (Stipčević, 2003, 72). Djelovalo je kao dobro upravljano privatno poduzeće, što nisu omele ni promjene vlasti.<sup>10</sup> Od samoga osnutka postavljeno je na profesionalnoj osnovi koja se ogledala u ustanovljenju dužnosti direktora i nekoliko impresarija, a čija je zadaća bila vođenje kadrovske politike te briga o repertoaru, kostimima i svemu ostalom u vezi s kazalištem.

---

9

Naime, još krajem 17. pa kroz cijelo 18. stoljeće u Zadru su se održavali koncerti i scenska zbivanja u improviziranim prostorijama, dvoranama plemićkih kuća i gradskoj vijećnici. Neka od takvih improviziranih kazališta imala su čak lože, parter i pozornicu. Do sredine 18. stoljeća kao kazališni prostor korištena je jedna dvorana Kneževe palače što se već tada smatralo privremenim kazalištem. Sredinom 1778. Veliko vijeće predložilo je osnutak novoga kazališta u Zadru. Sačuvala su se pisma iz 1778. godine koja dokazuju da je zadarsko plemstvo već tada nastojalo sagraditi kazališnu zgradu. Napokon, 15. svibnja 1781. mletački Consiglio dei Diecci odobrio je gradnju zadarskoga kazališta, a već iste godine započela je izgradnja zgrade koju će financirati nekoliko zadarskih plemića. Dana 10. ožujka 1783. kazališna zgrada bila je sagrađena. Pokretači svih akcija oko kazališta i njegovi vlasnici (kako stoji u dokumentu iz svibnja 1781) su Girolamo Nonweiler, Francesco Carceniga, Grgur Stratico i Antonio Dall'Aqua. Opširnije vidi u: Perković, 1989, 17.

10

Pad Mletačke Republike (1797), prva austrijska (1797–1806), potom francuska (1806–1813), te druga austrijska uprava (od 1813. godine).



Primjer 3.

Crtež unutrašnjosti kazališta Nobile teatro (Perković, 1989, 30)

## Kazališni orkestar

Očito je da Zadar u prvim godinama postojanja kazališta nije obilovao glazbenim izvođačima ili onakvima koji bi mogli zadovoljavati uvjete jednog kazališnog orkestra pa je Uprava po potrebi angažirala glazbenike ostalih zadarskih instrumentalnih ansambala, npr. glazbenike vojne glazbe smještene u Zadru, zadarske amatere (*dilettante*) te profesionalne glazbenike, uglavnom strance. Glazbenik koji je obilježio početke djelovanja kazališta bio je talijanski violinist i učitelj glazbe Giuseppe Galli (?)<sup>11</sup> kojega je Uprava kazališta 1788. pozvala da osposobi kazališni orkestar (Blažeković, 1987b, 545; Raukar *et al.*, 1987, 531). Galli je ubrzo okupio orkestralni sastav, a obavljao je i dužnost direktora orkestra. Osnovao je i instrumentalni sastav izvan kazališnoga djelovanja, *Virtuozzi iz Zadra*, a 1797. i violinističku školu.<sup>12</sup> Osim Gallija, u kazališnom orkestru kratko je djelovao i skladatelj i violinist Marco Battagel

---

11

Spomenuti profesor ujedno je obavljao dužnost direktora orkestra, dirigenta i impresarija, što bi značilo da se Galli duže razdoblje zadržao u Zadru. Vidi: Blažeković, 1987b, 545.

12

O tomu svjedoči podatak da je nakon 1790. godine zajedno sa skupinom svojih diletanata, održao koncert u Splitu kojeg je organizirao Julije Bajamonti (Grgić, 1997, 49).



(?–1833?) koji je karijeru nastavio u Grčkoj.<sup>13</sup> Puno dulje, čak dvadeset godina, u orkestru kazališta djelovali su violinist Domenico Bevilaqua (?) koji je djelovao od 1791. do 1811, te drugi violinist Francesco Maccari Spada (?) koji je djelovao od 1811. do 1831. Francescov sin, vrsni violinist i *direttore d'orchestra* Niccolò Maccari Spada (1795–1875) koji je karijeru nastavio u Padovi, djelovao je u orkestru od 1811. do 1824.

Od 1817. čembalistica orkestra je glazbenica Antonia Venturi (?) koju lokalna periodika spominje kao *direttrice della musica* (Burić, 2010, 158). Od 1827. pa sve do 1857. čembalist i voditelj kazališnoga zbora bio je skladatelj Giovanni Cigala (1805–1857)<sup>14</sup>, dugogodišnji učitelj glazbe koji je istovremeno djelovao i kao *maestro di cappella* katedralne crkve.



Primjer 4.

Talijanski skladatelj Giovanni Cigala djelovao je u Zadru trideset godina (Sabalich, 1904, 129)

---

13

Do danas nije sigurna datacija njegova rođenja i smrti. Danas znamo za 10-ak Battagelovih djela koja se čuvaju u arhivima dubrovačkog i krčkog samostana te u zagrebačkom Hrvatskom glazbenom zavodu. Sva njegova djela skladana su za manji instrumentalni sastav (violine, violončelo, flauta, gitara ili oboa), a neke od njegovih skladbi (poput jedne *Cantate*) skladane su za orkestar i ženske glasove. Vidi: Burić, 2010, 70.

14

Talijan Giovanni Cigala tridesetogodišnjim je djelovanjem u Zadru znatno obilježio glazbeni život toga grada. Danas je poznato 28 Cigalinih djela koja su pohranjena u pet hrvatskih arhiva (Zadar, Dubrovnik, Korčula, Hvar), a koja su uglavnom crkvene provenijencije. Ali, Cigala je autor i nekoliko svjetovnih kantata skladanih prigodom careva rođendana, a čija se libreta nalaze u zadarskoj Znanstvenoj knjižnici, te jedne opere pod naslovom *Cecilia di Baone* ili *La marca trevigiana al finire del medio evo*. Vidi: Sabalich, 1904, 129; Burić, 2010, 50.

Među dugovječnim glazbenicima u orkestru bio je Alessandro Dionisi (1821–1896)<sup>15</sup>, prva violina i *direttore d'orchestra* koji je na tom mjestu bio od 1844. do 1853. Zadrani Simeone Lazzarin (?)<sup>16</sup> vrsni flautist koji je svojim nastupima uvijek oduševljavao publiku, orkestru se pridružuje 1847, a na tom mjestu ostaje deset godina (do 1857). Od 1850-ih kazališni orkestar činili su većinom domaći glazbenici. To su bili glazbenici amateri koji su djelovali u gradskim i vojnim glazbama te Filharmonijskom društvu. Od glazbenika profesionalaca zasigurno najistaknutiji bio je Antonio Ravasio (1835–1912)<sup>17</sup> pod čijim su se ravnanjem odvijale gotovo sve glazbene priredbe u Nobile teatro te kasnije u Teatro Nuovo.

Osim navedenih skladatelja poput Battagela i Cigale čija su se djela izvodila u kazalištu, značajno je još nekoliko skladatelja. To su Antonio de Stermich (1770–1866)<sup>18</sup>, zadarski plemić i amaterski skladatelj, autor tada popularne kantate *Il Ritorno di Giasone in Liburnia* skladane povodom rođendana cara Franje I, zatim Talijan Luigi Garbato (?)<sup>19</sup> koji se u Za-

---

15

Allesandro Dionisi, rodom iz Verone, bio je violinist *dilettante* koji je došao u Zadar 1843. godine. Posvetivši se klasičnoj glazbi, Dionisi je već krajem 1840-ih bio dirigent kazališnoga orkestra, a oko 1850-ih je na mjestu dirigenta vojnog orkestra (*Banda Guardia Musicale*). Bavio se i pedagoškim radom, a jedan od njegovih prvih učenika bio je Giovanni de Bersa (1833–1909), otac Blagoja Berse (1873–1934) (Burić, 2010, 114; Bezić, 1961).

16

Lazzarin je autor (ili vjerojatnije priređivač) nekoliko kratkih plesnih skladbi među kojima je i *Zara-Walz*. Skladbe su pronađene i pohranjene kao dio glazbene zbirke franjevačkoga samostana na Košljunu (Katalinić, 1989, 136).

17

Antonio Ravasio, talijanski je skladatelj, dirigent, klavirist i pedagog koji je punih pedeset godina djelovao u okviru zadarskoga glazbenog života. Vidi: Burić, 2010, 80; Burić Čenan, 2018a, 121-143; Blažeković, 1984, 179.

18

Zadarski skladatelj Antonio de Stermich glazbu je učio u Italiji, a uz mnogobrojne ugledne dužnosti, njome se bavio samo amaterski. Bio je carski kraljevski gubernijski tajnik, član Zemaljskog zastupstva za Kraljevinu Dalmaciju te član zastupstva grada Zadra. Danas znamo za tri Strmićeva djela od kojih dva postoje samo kao navodi iz literature. Vidi: Blažeković, 1987a, 553; Valentinelli, 1855, 103.

19

Luigi Garbato (prva polovina 19. st.) talijanski je skladatelj i obrađivač (aranžer) glazbe, koji potječe najvjerojatnije iz Roviga u Italiji. Za vrijeme karnevala 1838. i 1840. godine bio je u ansamblu glazbenika koji su izvodili opere u Dubrovniku, a 1840. i 1842. u orkestru koji je izvodio opere u zadarskom kazalištu. U oba je ansambla bio prva violina i dirigent. Danas su poznata samo četiri Garbatova djela koja se nalaze u arhivu Franjevačkog samostana na Krku. Luigi Garbato najvjerojatnije je autor

dru zadržao samo dvije godine, te Giovanni Salghetti-Drioli (1814–1868), autor salonske glazbe koja se redovito tiskala u Trstu, ali i vrijednih orkestralnih i zbornih djela. U drugoj polovini 19. stoljeća najznačajniju ulogu imali su glazbenici i skladatelji Nikola Strmić (1839–1896)<sup>20</sup> te već spomenuti klavirist, skladatelj i vokalni pedagog Antonio Ravasio.

## Repertoar

Kazališni repertoar činile su komedije, drame, književne i glazbene akademije, opere (od kojih je najpopularnija bila *opera buffa*), koncerti i krabuljni plesovi. Za prve godine djelovanja kazališta (1784–1789) nedostaju podatci o operama, a razlog tomu je epidemija kuge koja je zahvatila grad pa se predstave nisu održavale. Prvih godina djelovanja (posljednje godine mletačke vlasti) naglasak je bio na operi. Najviše su se izvodila djela Pietra A. Guglielmija (1728–1804), Domenica Cimarose (1749–1801) i Giovannija Paisiella (1740–1816), a za vrijeme Francuza (1806–1813) težište je na izvođenju igrokaza s glazbom, priređivanju plesova i tombola. Ponovnom uspostavom austrijske vlasti (1813) glazbena situacija opet je slična onoj pod Mletcima, s dvije sezone, a u svakoj po četiri do šest opera i to isključivo talijanska djela – opere Gioachina Rossinija (1792–1868), Vincenza Bellinija (1801–1835), Gaetana Donizettija (1797–1848) i Luigija Riccija (1805–1859), a od sredine 19. stoljeća najviše su se izvodile opere Giuseppea Verdija (1813–1901).<sup>21</sup>

---

i skladbe *Il Re Colomano in Zara. Azione melodrammatica con musica (...)*. Skladba je tiskana 1842. godine u Zadru kod izdavača Fratelli Battara. Sastoji se od 2 čina, a libreto je napisao pjevač Casanova (Sabalich, 1904, 161).

20

Zadranin Nikola Strmić najznačajniji je zadarski glazbenik druge polovine 19. stoljeća. Njegova je djelatnost ponajprije vezana uz rad Zadarske filharmonije čiji je bio predsjednik te solist i prva violina u orkestru. Skladao je brojna komorna, orkestralna i zborna djela te četiri opere od kojih je najpoznatija *La madre slava* koja se prazvela u Trstu te potom u Zagrebu (Burić Čenan, 2018a, 121-143).

21

Rekonstrukciju kompletnoga repertoara (opernog, koncertnog i dr.) napravila je autorica ovoga teksta za potrebe diplomatske radnje, te ju kasnije nadopunila u radu na doktorskoj disertaciji, služeći se ponajprije Sabalichevom *Cronistoriom*, ali i brojnomo lokalnom periodikom, te arhivskim spisima (koncertnim plakatima, letcima, oglasi-



Primjer 5.

Plakat za operu *I Castrini padre* F. Robuschija (1765–1850), izvedenu u kazalištu 1792. godine, tiskan u Zadru (Sabalich, 1904, 14)

Zadrani su uz prosječne, katkad i loše izvođače, imali prilike upoznati i značajne umjetnike te velika dostignuća na području talijanske, ali i svjetske operne i dramske umjetnosti, katkad i vrlo brzo nakon praizvedbe.<sup>22</sup> Značajno je da su se i djela zadarskih skladatelja redovito izvodila na kazališnim daskama. Tako npr. i prva opera Nikole Strmića *Desiderio, duca d'Istria* (1861) koja je oduševila zadarsku publiku ali i otvorila vrata mladom zadarskom glazbeniku u mnogo druga

---

ma, ulaznicama i sl.) u okviru fonda Tiskovine / Stampata, HR-DAZD-386. u Državnom arhivu u Zadru. Opširnije vidi u: Burić Čenan, 2016, 307-316.

22

Paisiellova opera *La Nina. Pazza per amore* svoju je praizvedbu doživjela 1789. u Italiji, a u Zadru se prikazivala samo pet godina kasnije! Danas se rukopisna partitura opere čuva u zadarskom Državnom arhivu i predstavlja jednu od rijetkih sačuvanih kompletnih partitura s kraja 18. stoljeća, za koju se može pretpostaviti da je služila nekoj talijanskoj putujućoj opernoj družini prilikom turneje po Dalmaciji. Komična opera Giuseppe Sartija (1729–1802) u dva čina *I finti eredi*, u Beču je praizvedena 1786, u milanskoj Scalli 1787, a u zadarskom Nobile teatro 1796. Vidi: Burić, 2010, 125.

pa i strana kazališta (Burić Čenan, 2018a, 134). Čini se, ipak, da je “zlatno razdoblje” djelovanja, osobito što se tiče zarade, trajalo od 1856. do 1865. godine kada je kraj toga razdoblja uzrokovalo otvaranje novoga kazališta Teatro Nuovo (Sabalich, 1904, 289).<sup>23</sup>

Većinu kulturnoga sadržaja u starome kazalištu u drugoj polovici 19. stoljeća, ipak su činile dramske predstave. Nerijetko bi u tim predstavama u pauzama između činova orkestar vojne glazbe ili neki gostujući glazbenici, izveli nekoliko glazbenih brojeva.<sup>24</sup> Česte su bile i *beneficiate*, nastupi glazbenika, (domaćih ili gostujućih) u čast pojedinih solista – članova dramske družine kojima je cilj bio učiniti ih još atraktivnijima publici. Barem dva puta godišnje u kazalištu su se priređivali koncerti i to uglavnom dobrotvornoga karaktera.<sup>25</sup> Jedan od značajnijih u starome kazalištu dogodio se 1876. godine kada je zadarska Filharmonija sa solisticom Zadrskom Luigiom (Luisom) Schreiber (?) po prvi puta u Zadru izvela *Koncert* u d-molu za klavir i orkestar Felixa Mendelssohna (1809-1847) (Narodni list, 1876, prema Burić Čenan, 2016, 256, 281). U Nobile teatro održavale su se i razne svečanosti. Jedna takva održala se u veljači 1863. godine povodom otvaranja Narodne čitaonice kada je na svečanosti prisustvovalo preko petsto uzvanika. Tom prilikom izveo se i ples “kolo nazionale”.<sup>26</sup> Velika svečanost održala se i u svibnju 1878. u čast dolaska

---

23

[“Durò la cuccagna per l’epoca di circa un decenio, dal ’56 al 65, chè l’apertura del Teatro nuovo segnò pel Nobile la sentenza di morte, teatro che da quest’epoca cominciò a diventar ricettacolo di marionetisti e di acrobatici.”]

24

Tako su se 1860. u pauzama drama, zadarskoj publici predstavili i mladi zadarski glazbenici Antonio Ziliotto (?) i violinist Iginio Cortellazzo (?). Vidi: *La Voce Dalmatica*, 1860, 178, prema Sabalich, 1904, 253.

25

Npr. koncert u korist umirovljenih kapelnika vojnih bandi austrijske vojske; oproštajni koncert Vojne glazbe pukovnije Thun-Hohenstein radi premještaja iz Zadra; dobrotvorna zabava s lutrijom čiji je prihod bio namijenjen gradskom utočištu za djecu; dobrotvorni koncert u korist kapelnika vojnih glazbi (Sabalich, 1904, 261, 324).

26

Lokalna periodika piše: “Drugi dio svečanosti nastavljen je u zadarskom kazalištu, a otvoren je kolom koje je povelio osam gimnazijalaca odjevenih u crnogorske narodne nošnje, a pri tom su pjevali prigodnu Sundečićevu pjesmu koju je uglazbio kapelmajstor Horni, *Hod hvataj se, brate, brata*.” Vidi: Grabovac, 1969, 202; Sabalich, 1904, 274; Kolumbić, 1992, 175.

Franza von Suppèa u Zadar koji je i prisustvovao toj svečanosti u kazalištu. Osim dramske točke, recitacije i čitanja Suppèove biografije koju je tim povodom napisao Giuseppe Sabalich *seniore*, orkestar Filharmonije izveo je i Suppèovu *Sinfoniu*.<sup>27</sup> Između dramskih i opernih predstava te koncerata i različitih svečanosti, u kazalištu su se redovito održavali društveni plesovi među kojima su najomiljeniji bili oni u veljači kada se plesalo pod maskama.<sup>28</sup> Zadnja izvedba dogodila se uoči stogodišnjice osnivanja (14. prosinca) 1881. s dobrotvornom predstavom za siromašne studente.

Staro kazalište zatvoreno je od strane austrijske uprave (18. siječnja) 1882. ponajviše zbog katastrofalnoga požara koji je 8. prosinca 1881. uništio bečki Ringtheater. Tada su doneseni novi propisi o protupožarnoj zaštiti kazališta u koje se Teatro Vecchio nije uklapao (prema Kolanović, 2020). Zgradu je 1. travnja 1882. kupio bogati posjednik Pietro Paparella (?) koji ga je koristio kao skladište i ledanu za kavanu Caffé Centrale.

---

27

Za vrijeme skladateljeva boravka u Zadru građani su mu odali počast poslavši Gradsku glazbu da navečer (30. svibnja) pod prozorima kuće u kojoj je odsjeo održi *sere-natu* svirajući dijelove njegovih najboljih djela. Na sličan je način njegov posjet obilježila i *Banda militare* svirajući jednoga popodneva u zadarskom *Giardino pubblico* (Blažeković, 1983, 139).

28

Ljubav Zadrana prema plesu zasigurno je potaknuo *maestro di ballo* Augusto Dörfler koji je 1864. zajedno sa svojim plesačima koji su činili *quartetto di ballo* izvodio ba-lete i novu plesnu glazbu iz samoga središta toga žanra – Beča. Dörfler je, ujedno, za vrijeme dvomjesečnog boravka u Zadru, davao poduku iz plesa, a Uprava kazališta od tada je češće dovodila i baletne trupe. Vidi: Narodni list, 1872, prema Sabalich, 1904, 283.



Primjer 6.

Razglednica s početka 20. stoljeća s motivom zadarske Kalelarge, odnosno, pročelja nekadašnjeg Caffé Centrale (Anon, 1899)<sup>29</sup>

## Izazovi “oživljavanja” prošlosti

Američki filozof Henry D. Thoreau (1817–1862) jednom je napisao “sva je prošlost ovdje” (prema Samovar, Porter i McDaniel, 2013, 29). Ipak, brisanjem iz javnoga prostora u kojem svaka građevina pridonosi kulturnom identitetu zajednice ali i sjećanju, zadarska su kazališta u zaborav odnijela svo bogatstvo svoje nekadašnje djelatnosti, ali nažalost i doprinose mnogobrojnih umjetnika koji su stvarali i djelovali unutar njih. Poznavanje informacija o našim predcima, a koje su pohranjene u sjećanjima, knjigama, predmetima, izuzetno je važno za našu kulturu ali i kulturu onih koji tek dolaze.

---

29

Elegantna i elitna kavana Caffé Centrale čije su se ime i lokacija, ali nažalost ne i izgled, očuvali do nedavnog neslavnog zatvaranja, otvorena je 1891. godine kao reprezentativno okupljalište, poznato čak i u širim srednjoeuropskim okvirima.

Prema autorima knjige *Komunikacija između kultura*, bez mogućnosti učenja od onih koji su živjeli prije nas, ne bi ni bilo kulture (Samovar, Porter i McDaniel, 2013, 30). Kako bi se kultura održala, ona se mora pobrinuti da njezine ključne poruke budu ne samo zajedničke pripadnicima te kulture već i da se prenesu budućim naraštajima. Tako prošlost postaje sadašnjost i pomaže da se pripremimo za budućnost. Knjige, slike, filmovi, vjerski zapisi, računalni diskovi, omogućuju pojedinoj kulturi da sačuva ono što smatra važnim i vrijednim prenošenja. To svakoga pojedinca, neovisno o tomu kojemu naraštaju pripada čini nasljednikom goleme riznice informacija koje su prikupljene i sačuvane u očekivanju njegova ulaska u tu kulturu. Kultura je stoga kumulativna, povijesna i perceptivna (Samovar, Porter i McDaniel, 2013, 31). Međutim, što ako nasljednike ne zanima ta riznica kulture? Ili, što ako uopće nisu svjesni o kakvom (kolikom) nasljedstvu se radi? Odgovoriti na ta, kao i na pitanje kako danas iskoristiti vrijednost baštine ali i prenijeti ju budućim generacijama, nije jednostavno. Alarmantnost postavljanja takvih pitanja pokazuje upravo činjenica da grad Zadar na mjestima svojih nekadašnjih kazališta nema ni spomen obilježja.

O Nobile teatro kao uostalom o glazbenom životu Zadra, pisala sam u nekoliko navrata. Međutim, mišljenja sam, da bi nakon objavljivanja članaka u stručnim časopisima ili objavljivanja glazbenih monografija, muzikolozi trebali nastaviti prikazivati svoje rezultate, odnosno, biti glavna karika u suradnji između baštinskih ustanova (arhiva, muzeja, sveučilišta) ali i škola, kazališta i koncertnih ureda kako bi naša javnost upoznala informacije o kulturnoj baštini sredine u kojoj živi.<sup>30</sup> Prošlost, koja ionako u nama zauvijek živi, trebala bi postati "živom" baštinom o kojoj heritologija, kao potencijalna transdisciplinarna teorija cjelovite baštine progovara kao o kontinuiranju identiteta. Prema heritologiji, za razvoj kvali-

---

30

U *Univerzalnoj deklaraciji o arhivima* usvojenoj od strane ICA-e (International Council on Archives), krovne svjetske arhivske organizacije i potvrđenoj od strane UNESCO-a, determinirane su glavne odrednice onoga što arhivi i arhivska građa jesu, te je još jednom naglašena i potvrđena istaknuta uloga arhiva i arhivske građe u suvremenom društvu. Opširnije vidi: ICA, 2016. Sukladno, dakle, mijenjanju paradigme, odnosno ciljeva i metodologija u arhivistici, mijenjaju se i pristupi u historijskoj muzikologiji.



tetnoga suvremenoga društva, ali i pojedinca, nacije i čitavog čovječanstva, nužna je suradnja različitih struka i institucija u istraživanju, očuvanju i primjeni mudrosti baštine (Šola, 2003, 261-276). Arhivsko gradivo, dakle, koje s utjecajem postmodernizma predstavlja tzv. kontinuum zapisa, podrazumijeva “čuvanje zapisa” kao kontinuiranu interakciju i razvojni niz potencijalnih aktivnosti s pojedinačnim, institucionalnim i društvenim aspektima. Prema arhivisticama McKemish i Gilliland, najnoviji pristupi u arhivistici idu korak dalje, a uključuju: virtualno modeliranje ostavštine, uključivanje 3D animacijskih i vizualizacijskih tehnologija, “hvatanje” dinamika usmenog pripovijedanja priča, međugeneracijsko prenošenje znanja, aktivna učenja te razvoj inovativnih upotreba multimedija i društvenih medija u živućim *online* arhivima (McKemish i Gilliland, 2013, 100).

Vodeći se idejom o kontinuiranosti zapisa, odnosno, nastavku čuvanja ali i preoblikovanja strukture arhivskoga gradiva što nam ga nudi današnja tehnologija, te svjesna nepovoljnog statusa kulture i umjetnosti posljednjih deset godina u Zadru, prošle godine pokrenula sam akciju promoviranja glazbene prošlosti Zadra u okviru dviju velikih izložbi (u Zadru i Zagrebu).<sup>31</sup> Suvremenim tiskarskim rješenjima, pokušala sam prikazati i osmisлити što zanimljivije i (pogotovo mladim ljudima) kreativnije prikaze glazbenika, repertoara, glazbenih prostora. Možda po prvi put široki krug ljudi saznao je za nevjerojatne činjenice o bogatom glazbenom životu Zadra u 19. stoljeću.

---

31

Izložba pod naslovom *Glazbeni život Zadra u 19. stoljeću* postavljena je u Zadru u prostorima obnovljene Kneževe palače, od prosinca 2017. do veljače 2018. U zagrebačkom Muzeju Mimara izložba je postavljena u listopadu 2018. Organizator izložbi bio je Državni arhiv u Zadru.



Primjer 7.

Fotografija izložbe *Glazbeni život Zadra u 19. stoljeću* (Burić Čenan, 2018b)

Ta ideja uputila me u sljedeći korak na putu promoviranja i “oživljavanja” prošlosti – radi se o stalnoj postavi web-izložbe unutar Državnoga arhiva u Zadru.<sup>32</sup> Svjesna mogućnosti koje pruža digitalna humanistika ali i suradnja mnogih znanstvenika, započela sam dogovore s informatičkim tehnolozima, informacijskim stručnjacima, kulturolozima, arhitektima itd. Pod krovom Hrvatske zaklade za znanost, u okviru projekta *GIDAL* Umjetničke akademije Sveučilišta u Splitu, a u suradnji s projektom *Digitalizacija, bibliografska obrada i istraživanje tekstova zadarsko-šibenskog područja iz razdoblja do kraja 19. st. pisanih glagoljicom, bosančicom i latinicom* (Tomić, 2017), uskoro započinje rad na sustavnom skeniranju gradiva koje je bilo izloženo na dvjema izložbama, a koje će biti nadopunjeno i drugim vrijednim artefaktima. Opisivanje glazbene prošlosti preko najraznovrsnijih medija (plakata i koncertnih programa, fotografija, sitnog tiska, muzikalija, audio primjera, itd.) uključit će i vizualne 3D animacije nekadašnjih zadarskih opernih kazališta. Naime, u suradnji s timom poznatoga zadarskog arhitekta, autora *Morskih orgulja* i *Pozdrava suncu* Nikole Bašića (1946), pokušat ćemo simulirati unutarnji i vanjski izgled

---

32

Do travnja 2020. u suradnji s Državnim arhivom u Zadru, samo je djelomično ostvarena web-izložba. Naime, postavljeni su materijali o skladatelju Franzu von Suppèu koji je djetinjstvo proveo u Zadru, te čija se brojna djela čuvaju upravo u ovom arhivu. Ovaj je projekt ostvaren prilikom obilježavanja 200. obljetnice rođenja ovoga skladatelja. Vidi: DAZD, 1965.

kazališta kao i raznovrsnu aktivnost unutar njega. Osim toga, budući virtualni prostor rezerviran za prošla vremena moći će se nadograđivati informacijama iz interdisciplinarnog sfere (kulturne, gospodarske, književne, arhitektonske, itd.), na kojem će raditi mnogi znanstvenici iz širokoga kulturno-umjetničkog zadarskog kruga. Na takav način, na jednome mjestu, virtualna šetnja kroz kulturnu zadarsku prošlost postati će dostupna svima, i što je možda još važnije, njezina blizina i “živost” imat će priliku (kroz obrazovne, turističke, marketinške i druge uporabe), snažnije mijenjati kulturnu realnost u kojoj se nalazimo.

## Reference

- Anon, 1781. *Vlada/Namjesništvo za Dalmaciju. Kazališta u Dalmaciji*. [rukopis] Fond HR-DAZD-562. Kut. 1. Zadar: Državni arhiv u Zadru.
- Anon, 1868-1873. *Piano della città di Zara*. [akvarel] Grafička zbirka. Fond HR-DAZD-552. II/24. Zadar: Državni arhiv u Zadru.
- Anon, 1899. *Zara: Caffè Centrale e Via larga*. [fotografija] Razglednice Zadra i okolice. Grafička zbirka. Zadar: Znanstvena knjižnica Zadar.
- Bezić, J., 1961. Nosioci zadarskog muzičkog života u odnosu na narodni preporod u Dalmaciji. U: G. Novak i V. Maštrović, ur. *Radovi Instituta Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti u Zadru*. Zadar: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, Institut u Zadru. 259-308.
- Blažeković, Z., 1983. Nekoliko podataka o vezama Franza von Suppéa s rodnom Dalmacijom. *Arti Musices*, 14(2), 133-144.
- Blažeković, Z., 1984. Izvještaj o sređivanju zbirke muzikalija katedrale sv. Stošije u Zadru. *Arti Musices*, XV(3), 171-188.
- Blažeković, Z., 1987a. Glazbena kultura Zadra u prvoj polovici 19. stoljeća. U: N. Ivanišin, ur. *Dalmacija u narodnom preporodu 1835-1848*. Zadar: Narodni list. 543-555.
- Blažeković, Z., 1987b. Glazbena kultura Zadra u prvoj polovici 19. stoljeća. *Zadarska revija*, 35(4-5), 545.
- Burić Čenan, K., 2016. *Dokumentalistički pristup i obrada informacija o glazbenom životu grada Zadra od 1860. do Prvoga svjetskog rata*. Doktorska disertacija. Sveučilište u Zadru.

- Burić Čenan, K., 2018a. Nikola Strmić i Antonio Ravasio – nositelji glazbenoga života u Zadru u drugoj polovini 19. stoljeća. *Bašćinski glasnik*, 13, 121-143.
- Burić Čenan, K., 2018b. *Glazbeni život Zadra u 19. stoljeću*. [fotografija] Zagreb: Muzej Mimara.
- Burić, K., 2010. *Glazbeni život Zadra u 18. i prvoj polovici 19. stoljeća*. Zadar: Sveučilište u Zadru.
- DAZD, 1965. *Franz von Suppè*. [online] Dostupno na: <https://www.dazd.hr/hr/franz-von-suppe> [Posjećeno: 20. travnja 2020].
- DAZD, 2020. *Vodič Državnog arhiva u Zadru*. [online] Dostupno na: <http://www.dazd.hr/vodic/> [Posjećeno: 20. travnja 2020].
- Grabovac, J., 1969. Narodne čitaonice. U: J. Ravlić, ur. *Hrvatski narodni preporod u Dalmaciji i Istri*. Zagreb: Matica Hrvatska. 202.
- Grad Zadar, 2015. *KULTURA ZD26 – Gradimo kulturu*. [online] Dostupno na: <https://www.grad-zadar.hr/kultura-zd26-1098/> [Posjećeno: 20. travnja 2019].
- Graovac, V., 2004. Populacijski razvoj Zadra. *Geoadria*, 9(1), 51-72.
- Grgić, M., 1997. *Glazbena kultura u splitskoj katedrali od 1750. do 1940.* Zagreb: Hrvatsko muzikološko društvo.
- ICA, 2016. *International Council on Archives*. [online] Dostupno na: <https://www.ica.org/en> [Posjećeno: 3. veljače 2020].
- Kolanović, J. ur., 2020. *Vodič Državnoga arhiva u Zadru*. [online] Dostupno na: <http://dazd.hr/vodic/dazd-0515/> [Posjećeno: 13. rujna 2019].
- Kolumbić, N., 1992. Talijanski teatar na hrvatskoj jadranskoj obali u XIX. stoljeću. U: V. Ćosić, ur. *Radovi (Razdvojeni filološki znanosti)*. Zadar: Sveučilište u Splitu, Filozofski fakultet Zadar. 165-186.
- McKemmish, S. i Gilliland, A., 2013. Archival and recordkeeping research: Past, present and future. U: K. Williamson i G. Johanson, ur. *Research Methods: Information, Systems and Contexts*. Prahan, Victoria: Tilde Publishing. 79-112.
- Peričić, Š., 1999. *Razvitak gospodarstva Zadra i okolice u prošlosti*. Zadar: Ogranak Matice hrvatske Zadar.
- Perković, Z., 1989. *Arhitektura dalmatinskih kazališta*. Split: Logos.

- Raukar, T., Petricioli, I., Švelec, F. i Peričić, Š., 1987. *Prošlost Zadra. Zadar pod Mletačkom upravom: 1409-1797*. III. Zadar: Narodni list, Filozofski fakultet.
- Sabalich, G., 1878. *Cenni biografici del chiarissimo maestro compositore Francesco Suppè, raccolti per cura della Società filodrammatica Paravia, di Zara*. Zara: Vitaliani.
- Sabalich, G., 1904. *Cronistoria aneddotica del Nobile teatro di Zara (1781-1881)*. Rijeka, Zadar: F. Battara.
- Samovar, L. A., Porter, R. E. i McDaniel, E. R., 2013. *Komunikacija između kultura*. Prijevod s engleskog T. Levak-Potrebica. Jastrebarsko: Naklada Slap.
- Stipčević, E., 2003. Bilješke za portret talijanskoga kazališta u Hrvatskoj. *Cantus*, 124, 72.
- Šola, T., 2003. Opća teorija baštine ili prolog za heritologiju. U: A. Mlinar, ur. *II simpozij etnologa konzervatora Hrvatske i Slovenije - Zaštita i očuvanje tradicijske kulturne baštine*. Zagreb: Ministarstvo kulture Republike Hrvatske, Konzervatorski odjel. 261-276.
- Tomić, M., 2017. Projekt "Digitalizacija, bibliografska obrada i istraživanje tekstova zadarsko-šibenskog područja iz razdoblja do kraja 19. st. pisanih glagoljicom, bosančicom i latinicom." [pdf] Dostupno na: <https://hrcak.srce.hr/207469> [Posjećeno: 20. travnja 2019].
- Valentinelli, G., 1855. *Bibliografia della Dalmazia e del Montenegro*. Zagabria: s.n.
- Zanki, J., 2013. *Promjene identiteta grada*. [online] Dostupno na: <http://www.zarez.hr/clanci/promjene-identiteta-grada> [Posjećeno: 28. svibnja 2019].



# NOBILE TEATRO – REMEMBERING “THE GOLDEN AGE” OF ZADAR’S MUSICAL PAST<sup>1</sup>

Katica Burić Čenan

**Abstract:** The city of Zadar received its first opera house, Nobile Teatro, in 1783. Even then, the theatre staged several premiere opera performances a year, and its domestic management staff indicates the existence of “strong” individuals who could embark on such a demanding and risky business. The construction of another theatre (Teatro Nuovo, later Teatro Verdi) in 1865 directly testifies to the lively and rich cultural and social environment in Zadar. This paper aims to present the activities of the first theatre in Zadar (Nobile Teatro) as well as answer the following questions: how to revive the cultural memory of the city, how to pay tribute to “the golden age” of Zadar’s past, and ways to use the heritage potential to promote local and national culture.

**Keywords:** Zadar; Nobile Teatro; Teatro Nuovo.

“Architect Bogdan Bogdanović spoke about graduation as a treasure trove of metaphorical places that shape the mental image of the city, a kaleidoscope in whose mosaic totality the identity of the city is recognized, but also the collective and individual identification with the city.”<sup>2</sup> (Bašić, 2008, cited in Zanki, 2013)

---

1

This work is financed by the Croatian Science Foundation, project *GIDAL IP-2016-06-2061*.

2

The mentioned source refers to the words of the Zadar architect, Nikola Bašić.

## Introduction

The topic of this paper is the work of the first opera theatre in Zadar, Nobile Teatro [Noble Theatre]. By attempting to reconstruct the hundred years of its active operations, we will try to evoke the general significance and function of music and art in the city, with the aim of strengthening the cultural identity of the current community and understanding the earlier model on which cultural strategies might be built today. The story of the Nobile Teatro is merely one excerpt from a particular period in Zadar’s musical past, but is also the story of the status of art and culture in a small milieu.<sup>3</sup>

Since this theatre has not existed in the collective memory of the city’s inhabitants for the last hundred years or so, archival sources are the only witnesses of its former activity. The first part of the paper thus sheds a light on the importance of archival and historiographical sources that allow for new interpretations today. The second part attempts to describe the centuries-old operation of the Nobile Teatro by talking about physical space, musicians, and repertoire in order to provide an immediate insight into the meaning of music within the small, but nevertheless rich in cultural awareness, capital of Dalmatia. Finally, the third part of the paper reflects on the challenges that modern technology offers in “reviving” and then promoting a rich musical past. The need to look for new media and presentation methods is motivated by the

---

3

As the end of Venetian rule approached (in the 1780s), Zadar and the Zadar peninsula had just over 5,000 inhabitants, but by the beginning of the 19<sup>th</sup> century, the population had grown to 6,000, partly due to immigration, and partly to the positive birth rate. At the same time, there were about 10,000 people living on the Zadar islands. Altogether, including the populations of the immediate hinterland and neighbouring municipalities, about 40,000 people gravitated towards Zadar. From the 1850s on, the city’s population rose sharply, from 8,331 in 1857 to 11,992 in 1880. See: Graovac, 2004, 60. In the mid-nineteenth century Zadar became an open port when its southern walls were pulled down and replaced by a new waterfront. By the end of the century, its industry was developing swiftly and 27 large or small factories had been built by the outbreak of the First World War. Apart from being an administrative city, Zadar became a place where agriculture, alcoholic beverages, crafts and trades were developing. The most prominent industry was beverages: liqueurs, beers, alcohol and mineral water. There were also factories producing pasta, bread, chocolate, processed fish, textiles (silk), leather, pottery, clay, glass, wood and chemically processed candles. Seafaring, trade, and shipbuilding were also well developed. See: Peričić, 1999, 125-208.



long-standing cultural climate in the city of Zadar, as well as by the lack of cultural strategies within the city, county, tourist boards, and even smaller local communities.<sup>4</sup>

## Archive Sources and Historiographical Literature

It is not easy to uncover the significance and role of the first Zadar theatre, nor the second opera theatre (Teatro Nuovo, built in 1865), which operated in parallel for over 20 years, since neither exist today in the physical sense. Archives are therefore the most valuable sources about these theatres. Based on them, we can not only reconstruct the work of the theatres, but they also give us a glimpse into the social and cultural climate in Zadar at the time, and help us discover many other topics which at first sight may seem to have little bearing on music or art in general. According to the Canadian archivist Ann Gilliland (1959), archive material should be seen as a type of media; they are material artefacts with all their pertinent characteristics and meanings assigned today, or in the past (McKemish and Gilliland, 2013, 79). Archive materials should be approached as “living evidence”; a *record continuum*; documents which are “record-keeping at one time”, bearing in mind all potential social, political, economic, climate and other changes which may occur. The documents are a sort of “social memory”.

---

4

The City of Zadar, in cooperation with numerous Zadar cultural workers, in October 2020 adopted the Strategy for the Development of Culture of the City of Zadar 2019–2026. under the slogan *Kultura ZD26 – Gradimo kulturu* [Culture ZD26 – We build culture]. For more details see: Grad Zadar, 2015.



Figure 1.

The Zadar peninsula; the marked areas show the sites of the Teatro Nuovo (left), and Nobile Teatro located on the main street Callelarga (Anon, 1868–1873)

Apart from material in the Zadar State Archives, many documents and pieces of information from the period have been preserved in the form of a monograph on the first Zadar theatre, and three collections in the Zadar State Archives. The extensive monograph is a monumental, unique work in this part of the world, entitled *Cronistoria Aneddotica del Nobile Teatro di Zara*.<sup>5</sup> It was written by the Zadar chronicler Guiseppe Sabalich Jr. (1856–1920), who was for many years the chronicler of Zadar’s musical and cultural life<sup>6</sup>. It is an extremely exhaustive, well documented, interesting work, and describes the theatre’s century of activity. *Cronistoria* was issued periodically in forty-four instalments over almost two decades (1904–1922) in the journal *Rivista Dalmatica*, and then published as a book. In it, Sabalich describes the work of the first Zadar theatre, which was also one of the first in Croatia. Using many sources and documents gathered from musical societies, artists, foreign encyclopaedias and books, Croatian and foreign (primarily Italian)

---

5

*Cronistoria* was published periodically between 1904 and 1922 when it was published as a monograph.

6

His father, Guiseppe Sabalich Sr. (?), was also a well-known writer. He was friends from childhood with Franz von Suppè (1819–1895), and the author of the libretto for Suppè’s first opera *Il pomo* (since lost). He also wrote the first biography of Suppè. See: Sabalich, 1878.

periodicals, and even police reports, Sabalich reconstructed the entire dramatic, operatic and ballet repertoire of the theatre. His reconstruction spanned a hundred years, and discussed the roles of various individuals (from local founders, impresarios, directors and conductors, to musicians, and guest artistes), providing as many biographical details as possible. There are over a thousand notes supporting his citations, and three hundred portraits of the artists. The work is organised and structured immaculately, and is one of the most valuable musical-historiographical works in existence today. Its value is enhanced by the fact that Sabalich was a member of Zadar's cultural elite, and a contemporary of most of the people he wrote about. According to the musicologist Ennio Stipčević, the book is “the most extensive (...) thorough study of a single theatre in Croatia” (Stipčević, 2003, 72). Unfortunately, like many valuable works on music written in Italian, and therefore attributed to the “other side”, it has been largely overlooked by Croatian historiographers, and is still waiting to be valorised and promoted in the manner it deserves. The Zadar State Archives also contain two series of records on the theatre. One is from the Governor's Office, which kept all documents related to the theatre,<sup>7</sup> while the other consists of bills, contracts, and other documents once owned by the theatre society (cited in DAZD, 2020).<sup>8</sup>

---

7

This fund gathers documents on different theatres in Dalmatia (Split, Šibenik, Dubrovnik, Hvar) and was created by the Government of the Province of Dalmatia. Of the three boxes of material, the first is related to the Zadar Theatre. See: Anon, 1781.

8

This fund, assembled in one box, was only fragmentarily preserved, with records ranging from 1781 to 1883. Records from the earlier period are rare and mostly preserved in the transcript. The preserved records relate to correspondence between the representatives of the owners of the theatre with City Hall, the Assembly of the Commune, the Police Directorate, and groups of citizens. The material also contains invoices for works performed in the theatre building, specifications for ownership by lodges, contracts for the sale of ownership shares, invitations to sessions of co-owners, contracts between co-owners, information on the prohibition of work, etc. See: Plemičko kazalište u Zadru (Nobile Teatro), 1781–1883, HR-DAZD 515, 1 kutija, Zadar: Državni arhiv u Zadru. It should be noted that a lot of information on the operation of the Nobile Teatro can be found in other collections and holdings of the National Archives in Zadar, e.g. in family funds (Lantana Family, HR-DAZD-359; Rolli Family, HR-DAZD-355; Zanchi Family, HR-DAZD-366 et al.), a collection of printed materials, which includes numerous opera posters, concert programs, etc. (Printed materials collection / Stampata, HR-DAZD-386). Valuable data can also be gleaned from numerous periodicals published in Zadar (*Narodni list*, *Gazzetta di Zara*, *La voce Dalmatica*, etc.), which are kept in the State Archives in Zadar and in the Scientific Library of Zadar.

In fact, most Dalmatian theatres in the 18<sup>th</sup> and 19<sup>th</sup> centuries were privately owned, but their work was supervised in great detail by the state, Police Directorate and State Attorney for Finance. The government was at the head of this organised supervision (the Dalmatian Governorate in the second half of the 19<sup>th</sup> century), under which the documents in this series were produced. This was because the state had to be kept informed about the repertoire, selection of theatre troupes and actors, financial operations, security, theatre and stage equipment, employees, box allocation, and partnership and purchase contracts concluded by theatre proprietors (Kolanović, 2020). However, through neglect or with official approval, many documents about the theatre were destroyed in fires.

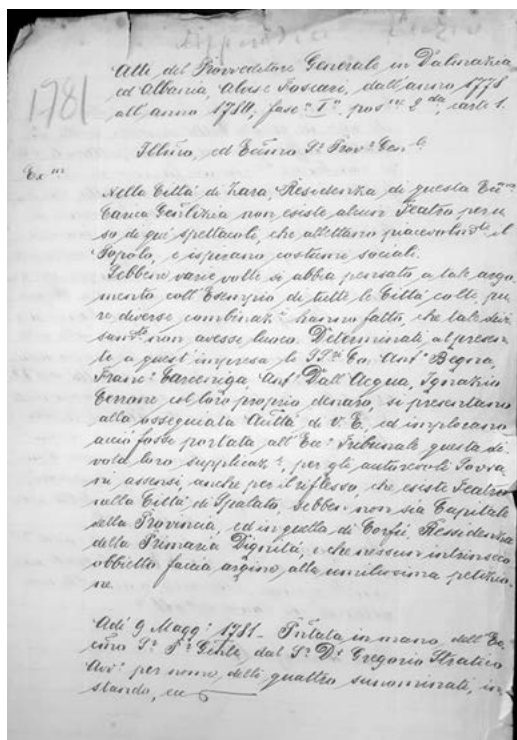


Figure 2.

Archive record dated 1781, mentioning the main launchers of the project to build the first Zadar theatre and its proprietors: G. Nonweiller, F. Carceniga, G. Stratico and A. Dall'Aqua (Anon, 1781)

## The Life of the Nobile Teatro

The Nobile Teatro (which was also known as the Teatro Vecchio after a second theatre opened in Zadar) was built in 1783 (Perković, 1989, 17).<sup>9</sup> It was immediately one of the main public buildings in the city, where most cultural and social events took place, and remained so until it closed in 1882. Apart from the Cathedral of St. Stošija, which was responsible for the development of church music, the Nobile Teatro constantly promoted music from an extremely varied world repertoire, and built up an audience which was ready, by the mid-19<sup>th</sup> century, to found an opera company and establish one of the largest musical ensembles in Zadar, the Zadar Philharmonic Orchestra [Società fillarmonica].

The Nobile Teatro was located on St. Anthony's Street [Ulica sv. Antuna] on the site of the present theatre. It had a stage, orchestra pit, stalls, and seventy boxes in four tiers. A chandelier made from Venetian glass hung from the ceiling, and the main curtain depicted a small classical temple in the Corinthian style, suited in appearance and function to the capital of Dalmatia (Stipčević, 2003, 72). The theatre functioned as a well-managed private company, and changes in government did not affect it.<sup>10</sup> It was established on a professional footing, as could be seen from the job descriptions of the director and several impresarios, whose task it was to conduct staffing policies, select the repertoire, choose the costumes, and other matters related to the theatre.

---

9

In fact, concerts and plays were performed from the late 17<sup>th</sup> and all through the 18<sup>th</sup> century in Zadar in an improvised setting – the halls of noble residences and in the Town Hall. Some of these improvised theatres even had boxes, stalls, and a stage. One room in the Duke's Palace was used as a private theatre up to the mid-18<sup>th</sup> century. In 1778, the Grand Council proposed the foundation of a new theatre in Zadar. Correspondence shows that the Zadar nobility were already planning to erect a new theatre building. Finally, on 15 May 1781, the Venetian Consiglio dei Diecci gave its approval, building began in the same year, financed by a number of Zadar aristocrats. On 10 March 1783, the theatre was completed. The initiators of this project were the proprietors (according to a document dated May 1781), Girolamo Nonweiller, Francesco Carceniga, Grgur Stratico and Antonio Dall'Aqua. See: Perković, 1989, 17.

10

The fall of the Venetian Republic (1797), the first Austrian administration (1797–1806) followed by the French administration (1806–1813) and the second Austrian administration (1813-).



Figure 3.  
Sketch of the interior of the Nobile Teatro (Perković, 1989, 30)

## The Theatre Orchestra

During the first few years of the theatre’s existence, it became clear that there were not many musicians in Zadar who could meet the requirements of a theatre orchestra. To compensate, the management board hired musicians from other ensembles (for example, the military band posted in Zadar), amateurs (*dilettante*) and a few professional musicians, most of whom were foreigners. One musician involved early on was the Italian violinist and music teacher Guiseppe Galli (?)<sup>11</sup>, who was invited by the management board to form a theatre orchestra in 1788 (Blažeković, 1987b, 545; Raukar *et al*, 1987, 531). Galli soon assembled an orchestra and became its conductor. He also founded an instrumental ensemble outside the theatre, known as the *Virtuozzi iz Zadra* [Zadar Virtuosi], and in 1797, he set up a violin school.<sup>12</sup> The Italian composer and violinist Marco Battagel (?–1833?) was

---

11

Galli was also the leader and conductor of the orchestra and an impresario, which kept him in Zadar for a number of years. See: Blažeković, 1987b, 545.

12

In 1790, with a group of amateurs, he held a concert in Split organised by Julije Bajamonti (Grgić, 1997, 49).

also involved for a short period.<sup>13</sup> Domenico Bevilaqua (?) was engaged for a much longer period, from 1791 to 1811, and another violinist, Francesco Maccari Spada (?) played from 1811 to 1831. His son, the virtuoso violinist and orchestra leader Niccolò Maccari Spada (1795-1875), who later continued his career in Padua, spent over a decade with the Zadar orchestra, from 1811 to 1824.

In 1817, the harpsichord player Antonia Venturi (?) was appointed *direttrice della musica* (Burić, 2010, 158). From 1827 to 1857, the choir director was the composer Giovanni Cigala (1805-1857)<sup>14</sup>, a harpsichord player and music teacher who was also the *maestro di cappella* at the Cathedral.



Figure 4.

The Italian composer Giovanni Cigala, who was active in Zadar for thirty years (Sabalich, 1904, 129)

---

13

Today, we have a dozen of Battagelo's works which are kept in the archives of the Dubrovnik and Krk monasteries and in the Croatian Music Institute in Zagreb. They were all composed for small ensembles (violins, cellos, flutes, guitars, and oboes), while some of his compositions (such as *Cantate*) were arranged for an orchestra and female voices. See: Burić, 2010, 70.

14

The Italian Giovanni Cigala spent over thirty years of his life working in Zadar and made a considerable contribution to the musical life of the city. Today, we have 28 of his works kept in five Croatian archives (in Zadar, Dubrovnik, Korčula and Hvar), most of which were written as church music. He also wrote several cantatas in honour of the emperor's birthday, of which the librettos are in Zadar Scientific Library, and one opera called *Cecilia di Baone* or *La Marca Trevigiana al Finire del Medio Evo*. See: Sabalich, 1904, 129; Burić, 2010, 50.

Other long-serving members of the orchestra included Alessandro Dionisi (1821–1896)<sup>15</sup>, first violin and *direttore d’orchestra*, a position he held from 1844 to 1853, and Simeone Lazzarin (?)<sup>16</sup>, an excellent flautist who always delighted the audience with his performances, and who joined the orchestra in 1847 and stayed until 1857. From the 1850s, the theatre orchestra was mostly composed of local musicians. Some were amateurs who were still involved in city and military ensembles; others were professionals, including Antonio Ravasio (1835–1912)<sup>17</sup>, who was the most prominent and who organised almost all the musical performances at the Nobile Teatro, and later at the Teatro Nuovo.

There were a number of composers beyond Battagel and Cigala, whose works were played in the theatre: Antonio de Stermich (1770–1866)<sup>18</sup>, a Zadar aristocrat and amateur composer, was the author of the popular cantata *Il Ritorno di Giasone in Liburnia*, written for the birthday of Emperor Franz I; Luigi Garbato (?)<sup>19</sup>, who stayed only two years in Zadar; and Giovanni

---

15

Allesandro Dionisi was an amateur violinist who moved to Zadar in 1843. He concentrated on classical music and by the end of the 1840s was one of the orchestra’s conductors. In 1850, he became conductor of the military orchestra (*Banda Guardia Musicale*). He was also a music teacher and one of his first pupils was Giovanni de Bersa (1833–1909), the father of Blagoja Bersa (1873–1934) (Burić, 2010, 114; Bezić, 1961).

16

Lazzarin was the author (or perhaps arranger) of several short dance pieces, including the *Zara-Walz*. His compositions were discovered and stored as part of the musical collection at the Franciscan monastery in Košljun (Katalinić, 1989, 136).

17

Antonio Ravasio was an Italian composer, conductor, pianist and teacher, who was involved in the musical life of Zadar for over fifty years. See: Burić, 2010, 80; Burić Čenan, 2018a, 121–143; Blažeković, 1884, 179.

18

Antonio de Stermich studied music in Italy, though he had many other duties and engaged in music only on an amateur basis. He was the Imperial Royal Governor’s Secretary, a member of the national representation for the Kingdom of Dalmatia, and a member of the representation for the City of Zadar. Today, we know of three of his works, though two are only literature citations. See: Blažeković, 1987a, 553; Valentinelli, 1855, 103.

19

Luigi Garbato was an Italian composer and arranger, probably from Rovigo. During the carnivals of 1838 and 1840, he was part of an ensemble which performed operas in Dubrovnik, while in 1840 and 1842, he was a member of an orchestra which performed at the Zadar theatre. In both cases, he was leader and conductor. Today, only four of his works are known, kept in the archives of the Franciscan monastery in Krk. He probably wrote *Il Re Colomano in Zara. Azione Melodrammatica con Musica (...)* printed in 1842 in Zadar by Fratelli Battara. It has two acts and the libretto was written by the singer Casanova (Sabalich, 1904, 161).



Salghetti-Drioli (1814–1868), who wrote regularly published salon music in Trieste, as well as serious orchestral and choral pieces. In the second half of the 19<sup>th</sup> century, the most prominent musicians were composer Nikola Strmić (1839–1896),<sup>20</sup> and the pianist and singing teacher Antonio Ravasio.

## Repertoire

The theatre repertoire consisted of comedies, plays, literary and musical items, operas (of which the most popular were *opera buffa*), concerts, and masked balls. There are details missing for the first few years of the theatre operations (1784–1789), due to a plague which overtook the city, causing performances to be suspended. During those first few years (the last years of the Venetian administration), the emphasis was on opera. The most performed items were by Pietro A. Guglielmi (1728–1804), Domenico Cimarosa (1749–1801) and Giovanni Paisiello (1740–1816). During the French administration (1806–1813), the emphasis was on musical plays, dances, and tombolas. When the Austrian administration was re-established in 1813, the musical output was similar to that under the Venetian administration, with two seasons involving four and six, exclusively Italian operas by – Gioachino Rossini (1792–1868), Vincenzo Bellini (1801–1835), Gaetano Donizetti (1797–1848) and Luigi Ricci (1805–1859). From the mid-19<sup>th</sup> century, Verdi's (1813–1901) operas were also performed.<sup>21</sup>

---

20

Nikola Strmić was the most important musician in Zadar in the second half of the 19<sup>th</sup> century. He was principally associated with the Zadar Philharmonic Orchestra, as its president, soloist, and first violin. He composed many pieces of chamber, orchestral and choral music, and four operas, of which the best known is *La Madre Slava*, which premiered in Trieste and later in Zagreb (Burić Čenan, 2018a, 121–143).

21

The reconstruction of the entire repertoire (opera, concert, etc.) was made by the author of this text for the purpose of her university thesis, and later supplemented in her doctoral dissertation, using primarily Sabalich's *Cronistory*, but also numerous local periodicals and archival writings (concert posters, leaflets, advertisements, tickets, etc.) within the print fund, HR-DAZD-386. at the National Archives in Zadar. More in: Burić Čenan, 2016, 307–316.



Figure 5.

Poster for *I Castrini Padre* by F. Robuschi (1765–1850), performed in the theatre in 1792, printed in Zadar (Sabalich, 1904, 14)

The people of Zadar had the opportunity to acquaint themselves with important composers (though the performances were not always up to standard), and great achievements in Italian and world opera and drama, sometimes only shortly after they premiered.<sup>22</sup> It is significant that works by Zadar composers were performed regularly. For example, the first opera by Nikola Strmić, *Desiderio, Duca d'Istria* (1861), delighted the Zadar audience and opened the doors to the young Zadar musician in many other foreign theatres (Burić Čenan, 2018a, 134). In terms of revenue it seems that “the golden period” was from 1856 to 1865, at the end of which the Teatro Nuovo opened (Sabalich, 1904, 289).<sup>23</sup>

---

22

Paisiello's opera *La Nina. Pazza per Amore* was premiered in 1789 in Italy, and performed in Zadar only five years later. The manuscript of the score is kept in the Zadar State Archives and is one of only a few completely preserved scores from the late 18<sup>th</sup> century. It is assumed that it was used by a travelling Italian ensemble on a tour of Dalmatia. The comic opera by Guiseppe Sarti (1729–1802) in two acts, *I Finti Eredi*, was premiered in Vienna in 1786 and at La Scala in Milan in 1787. It was performed at the Nobile Teatro in 1796. See: Burić, 2010, 125.

23

[“Durò la cuccagna per l'epoca di circa un decenio, dal '56 al 65, chè l'apertura del Teatro nuovo segnò pel Nobile la sentenza di morte, teatro che da quest'epoca cominciò a diventar ricettacolo di marionetisti e di acrobatici.”]

Most of the old theatre's cultural repertoire in the latter half of the 19<sup>th</sup> century consisted of plays. In the intervals between acts, the military orchestra or visiting ensemble would perform several numbers.<sup>24</sup> Often, *beneficiate* [benefits] were performed by local or visiting musicians to honour particular soloists (members of the theatre ensemble) and to attract a wider audience. At least twice a year, the theatre organised charity concerts.<sup>25</sup> One of the most important events in the old theatre took place in 1876, when the Zadar Philharmonic Orchestra, with soloist Luigia (Luisa) Schreiber (?), gave the first performance of Felix Mendelssohn's (1809–1847) *Concerto* in D minor for Piano and Orchestra (Narodni list, 1876, cited in Burić Čenan, 2016, 256, 281). Various formal celebrations were also held in the Nobile Teatro. One such event was held in February 1863 to mark the opening of the People's Reading-Room. Over five hundred guests were in attendance. A traditional *kolo nazionale* [folk dance] was performed.<sup>26</sup> Another grand celebration was held in 1878 in honour of Franz von Suppé, who was in attendance.

Along with the dramatic piece, there was a recitation and reading of Suppé's biography written by Guiseppe Sabalich Sr, while the Philharmonic Orchestra performed Suppé's *Symphony*.<sup>27</sup> Alongside many play and operas, concerts and various formal

---

24

In 1860, for example, the young Zadar musicians Antonio Ziliotto (?) and the violinist Iginio Cortellazzo (?) were introduced. See: La Voce Dalmatica, 1860, 178, cited in Sabalich, 1904, 253.

25

There was a concert for the benefit of retired chaplains of the Austrian army military band: a farewell concert by the Thun-Hohenstein regiment on its relocation from Zadar; a charity concert with a lottery, the proceeds of which were allocated to the city orphanage, and a charity concert for the benefit of the chaplains of the military band (Sabalich, 1904, 261, 324).

26

The local journal reported: "The second part of the celebration was held in the Zadar theatre, and the dance was led by eight high-school students dressed in Montenegrin folk costumes. They sang one of Sundečić's poems, set to music by Horni, *Hod hvataj se, brate, brata*." See: Grabovac, 1969, 202; Sabalich, 1904, 274; Kolumbić, 1992, 175.

27

During the composer's stay in Zadar, the people honoured him by sending the City Musical Ensemble to play beneath the windows of the house he was lodging in (30 May), serenading him with his best works. In a similar fashion, the *banda militare* played one afternoon in the *giardino pubblico* in his honour (Blažeković, 1983, 139).

celebrations, the theatre also hosted regular social dances, of which the most popular was the masked ball held in February.<sup>28</sup> The last performance took place on the eve of the centenary celebrations (14 December 1881) with a charity concert for poor students.

The old theatre was closed by the Austrian authorities on 18 January 1882, in large part a catastrophic fire had destroyed the Viennese Ringtheater on 8 December 1881, and new regulations were introduced regarding fire safety in theatres, which the Teatro Vecchio was unable to comply with (cited in Kolanović, 2020). On 1 April 1882, the building was purchased by Pietro Paparella (?), a wealthy man who used it as a warehouse and ice-house for his Caffé Centrale.



Figure 6.

Zadar’s Kalelarga, the facade of the former Caffé Centrale, in the early 20<sup>th</sup> century (Anon, 1899)<sup>29</sup>

---

28

The Zadar enthusiasm for balls was certainly fostered by the *maestro di ballo* Augusto Dörfler, who in 1864, together with his dance troupe which formed a *quartetto di ballo*, performed ballets and new dance music from the home of the genre – Vienna. During the two months he spent in Zadar he taught dance, and from that time on, the theatre management often invited ballet ensembles to perform. See: Narodni list, 1872, cited in Sabalich, 1904, 283.

29

The elegant Caffé Centrale, an elite coffee-house, whose name and location (but unfortunately, not its appearance) were preserved until its recent closure, opened in 1891, as a popular gathering-place, famous even in wider European circles.

## The Challenges of “Reviving” the Past

The American philosopher Henry D. Thoreau (1817–1862), once said that “all the past is here” (cited in Samovar, Porter and McDaniel, 2013, 29). Nonetheless, with their disappearance from the public scene in which any building contributes to the cultural identity of the community and to collective memory, the Zadar theatres were extinguished, along with the diversity of their former activities, and (unfortunately) the contributions of many artists who created and performed in them. The knowledge of our forebears, which is now the content of memories, books and items, is particularly important to our current culture, and cultures to come. According to the authors of *Komunikacije Između Kultura* [Communicating Between Cultures], there can be no culture unless we learn from those who preceded us (Samovar, Porter and McDaniel, 2013, 30). Thoreau was right: if culture is to survive, it must ensure that its key messages are not only applicable to contemporary, but also future bearers. Thus, the past becomes the present and helps us prepare for the future. The mind, books, pictures, films, accurate records, including computer records, and so on, enable particular cultures to preserve what they consider to be important and worth transmitting. This means that all individuals, regardless of the generation to which they belong, are heirs to a vast treasury of information, gathered and preserved in the expectation that it will become part of their culture. Thus, culture is cumulative, historical, and learned (Samovar, Porter and McDaniel, 2013, 31). But what happens if the heirs show no interest in the cultural treasury? Or, if they are completely unaware of the type and extent of their heritage? It is not easy to answer these questions, or respond to the challenge of how to make the best use of heritage values and transmit them to the next generation. The urgency of such questions is highlighted by the fact that Zadar has yet to appropriately mark the sites of its former theatres.

I have written about the Nobile Teatro and the musical life of Zadar many times. However, I think that after publishing articles in expert journals or specialist books, musicologists should go further and produce results, that is, become the main links in the chain of cooperation between heritage institutions

(archives, museums and universities), schools, theatres, and concert halls, so that the general public can be better acquainted with its own cultural heritage.<sup>30</sup> The past, which is always present, should become a “living” heritage. Heritology, as a potentially transdisciplinary theory of heritage as a whole, speaks of continuing identity. In order for modern society to develop properly, as individuals, nations, and humankind, cooperation between various professions and institutions is needed to research, preserve, and apply heritage wisdom (Šola, 2003, 261-276). Archive materials, therefore, which in the post-modern world represent a continuum of records, imply that “record-keeping” is a continuous interaction and developmental series of potential activities with individual, institutional and social aspects. According to the archivists McKemmish and Gilliland, the latest approaches to archiving go a step further and include virtual modelling heritage items. This includes 3D animations and visualisation technology, “grasping” the dynamics of orally transmitted stories, conveying knowledge intergenerationally, active learning, and the development of innovative uses of multimedia and social media in living online archives (McKemmish and Gilliland, 2013, 100).

Last year I began a campaign to promote Zadar’s musical past through two large exhibitions in Zadar and Zagreb. I was guided by an awareness of the poor status of culture and the arts over the last decade in Zadar, as well as by the idea of record continuity: more specifically, the continuation of preservation, and reshaping the structure of archive materials which modern technology can provide.<sup>31</sup> Using modern printing solutions, I attempted to show and recreate, in as interesting and creative a way as possible (particularly for young people), the musicians,

---

30

The *Universal Declaration on Archives* adopted by the International Council on Archives (ICA), the global umbrella archive organisation affirmed by UNESCO, stresses the prominent role of archives and archive materials in modern society. See: ICA, 2016. Accordingly, as the paradigms, goals and methodology of the archivist change, so do approaches in historical musicology.

31

Exhibition *Glazbeni život Zadra u 19. stoljeću* [The Musical Life of Zadar in the 19<sup>th</sup> Century] was mounted in Zadar in the premises of the restored Duke’s Palace from December 2017 to February 2018. It was shown in the Mimara Museum in Zagreb in October 2018. The exhibition organiser was the Zadar State Archives.

repertoire and places involved. For the first time, perhaps, a wider circle of people was introduced to incredible facts about the rich musical life of Zadar in the 19<sup>th</sup> century.



Figure 7.

Photograph of the exhibition *Glazbeni Život Zadra u 19. Stoljeću* (Burić Čenan, 2018b)

This project led me to the next step in promoting and “reviving” the past, a permanent web exhibition in the Zadar State Archives.<sup>32</sup> Bearing in mind the opportunities offered by digital social sciences and cooperation between scholars, I began to make arrangements with IT technologists and experts, cultural experts, architects, and so on. Work began under the auspices of the Croatian Institute for Science, as part of the *GIDAL* project of the University of Split’s Art Academy, and in cooperation with the *Digitalisation, Bibliographic Production and Research into Texts in the Zadar-Šibenik Region up to the Late 19<sup>th</sup> Century Written in Glagolitic, Bosančica and Roman scripts* (Tomić, 2017). It started by systematically scanning the material shown at both exhibitions, supplemented by other valuable artefacts. The description of the musical past, using a wide range of media (posters, concert programmes, photographs, printed materials, musical items, audio excerpts, etc.), will include visual 3D animations of the former Zadar

---

32

Until April 2020, in cooperation with the State Archives in Zadar, only a partial web exhibition had been realized. Specifically, materials were published about the composer Franz von Suppè, who spent his childhood in Zadar, and whose numerous works are kept precisely in this archive. This project was accomplished to mark the 200th anniversary of this composer. See: DAZD, 1965.

opera theatres. In cooperation with Nikola Bašić’s (1946) team (Bašić is the Zadar architect who designed the *Morske Orgulje* [Sea Organ] and *Pozdrav Suncu* [Greetings to the Sun]), we will attempt to simulate the interior and exteriors of the theatres and a variety of their activities. In addition, the information in the interdisciplinary sphere (culture, the economy, literature, architecture, etc.) can be added to the future virtual space reserved for the past. The site will be worked on by many scholars from Zadar’s wide cultural and artistic circle. In this way, everyone will be able to take a virtual walk through Zadar’s cultural past. More importantly, the immediacy and “vividness” of the experience will affect changes (in education, tourism, marketing and other areas) in the cultural reality in which we now find ourselves.

## References

- Anon, 1781. *Vlada/Namjesništvo za Dalmaciju. Kazališta u Dalmaciji*. [manuscript] Fond HR-DAZD-562. Kut. 1. Zadar: Državni arhiv u Zadru.
- Anon, 1868-1873. *Piano della città di Zara*. [watercolor] Grafička zbirka. Fond HR-DAZD-552. II /24. Zadar: Državni arhiv u Zadru.
- Anon, 1899. *Zara: Caffè Centrale e Via larga*. [photograph] Razglednice Zadra i okolice. Grafička zbirka. Zadar: Znanstvena knjižnica Zadar.
- Bezić, J., 1961. Nosioci zadarskog muzičkog života u odnosu na narodni preporod u Dalmaciji. In: G. Novak and V. Maštrović, eds. *Radovi Instituta Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti u Zadru*. Zadar: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, Institut u Zadru. 259-308.
- Blažeković, Z., 1983. Nekoliko podataka o vezama Franza von Suppéa s rodnom Dalmacijom. *Arti Musices*, 14(2), 133-144.
- Blažeković, Z., 1984. Izvještaj o sređivanju zbirke muzikalija katedrale sv. Stošije u Zadru. *Arti Musices*, XV(3), 171-188.
- Blažeković, Z., 1987a. Glazbena kultura Zadra u prvoj polovici 19. stoljeća. In: N. Ivanišin, ed. *Dalmacija u narodnom preporodu 1835-1848*. Zadar: Narodni list. 543-555.
- Blažeković, Z., 1987b. Glazbena kultura Zadra u prvoj polovici 19. stoljeća. *Zadarska revija*, 35(4-5), 545.



- Burić Čenan, K., 2016. *Dokumentalistički pristup i obrada informacija o glazbenom životu grada Zadra od 1860. do Prvoga svjetskog rata*. Ph. D. Sveučilište u Zadru.
- Burić Čenan, K., 2018a. Nikola Strmić i Antonio Ravasio – nositelji glazbenoga života u Zadru u drugoj polovini 19. stoljeća. *Bašćinski glasi*, 13, 121-143.
- Burić Čenan, K., 2018b. *Glazbeni život Zadra u 19. stoljeću*. [photograph] Zagreb: Muzej Mimara.
- Burić, K., 2010. *Glazbeni život Zadra u 18. i prvoj polovici 19. stoljeća*. Zadar: Sveučilište u Zadru.
- DAZD, 1965. *Franz von Suppè*. [online] Available at: <https://www.dazd.hr/hr/franz-von-suppe> [Accessed: 20 April 2020].
- DAZD, 2020. *Vodič Državnog arhiva u Zadru*. [online] Available at: <http://www.dazd.hr/vodic/> [Accessed: 20 April 2020].
- Grabovac, J., 1969. Narodne čitaonice. In: J. Ravlić, ed. *Hrvatski narodni preporod u Dalmaciji i Istri*. Zagreb: Matica Hrvatska. 202.
- Grad Zadar, 2015. *KULTURA ZD26 – Gradimo kulturu*. [online] Available at: <https://www.grad-zadar.hr/kultura-zd26-1098/> [Accessed: 20 April 2019].
- Graovac, V., 2004. Populacijski razvoj Zadra. *Geoadria*, 9(1), 51-72.
- Grgić, M., 1997. *Glazbena kultura u splitskoj katedrali od 1750. do 1940*. Zagreb: Hrvatsko muzikološko društvo.
- ICA, 2016. *International Council on Archives*. [online] Available at: <https://www.ica.org/en> [Accessed: 3 February 2020].
- Kolanović, J. ed., 2020. *Vodič Državnoga arhiva u Zadru*. [online] Available at: <http://dazd.hr/vodic/dazd-0515/> [Accessed: 13 September 2019].
- Kolumbić, N., 1992. Talijanski teatar na hrvatskoj jadranskoj obali u XIX. stoljeću. In: V. Ćosić, ed. *Radovi (Razdio filoloških znanosti)*. Zadar: Sveučilište u Splitu, Filozofski fakultet Zadar. 165-186.
- McKemmish, S. and Gilliland, A., 2013. Archival and record-keeping research: Past, present and future. In: K. Williamson and G. Johanson, eds. *Research Methods: Information, Systems and Contexts*. Prahran, Victoria: Tilde Publishing. 79-112.

- Peričić, Š., 1999. *Razvitak gospodarstva Zadra i okolice u prošlosti*. Zadar: Ogranak Matice hrvatske Zadar.
- Perković, Z., 1989. *Arhitektura dalmatinskih kazališta*. Split: Logos.
- Raukar, T., Petricioli, I., Švelec, F. and Peričić, Š., 1987. *Prošlost Zadra. Zadar pod Mletačkom upravom: 1409-1797*. III. Zadar: Narodni list, Filozofski fakultet.
- Sabalich, G., 1878. *Cenni biografici del chiarissimo maestro compositore Francesco Suppè, raccolti per cura della Società filodrammatica Paravia, di Zara*. Zara: Vitaliani.
- Sabalich, G., 1904. *Cronistoria aneddotica del Nobile teatro di Zara (1781-1881)*. Rijeka, Zadar: F. Battara.
- Samovar, L. A., Porter, R. E. and McDaniel, E. R., 2013. *Komunikacija između kultura*. Jastrebarsko: Naklada Slap.
- Stipčević, E., 2003. Bilješke za portret talijanskoga kazališta u Hrvatskoj. *Cantus*, 124, 72.
- Šola, T., 2003. Opća teorija baštine ili prolog za heritologiju. In: A. Mlinar, ed. *II simpozij etnologa konzervatora Hrvatske i Slovenije - Zaštita i očuvanje tradicijske kulturne baštine*. Zagreb: Ministarstvo kulture Republike Hrvatske, Konzervatorski odjel. 261-276.
- Tomić, M., 2017. Projekt “Digitalizacija, bibliografska obrada i istraživanje tekstova zadarsko-šibenskog područja iz razdoblja do kraja 19. st. pisanih glagoljicom, bosančicom i latinicom.” [pdf] Available at: <https://hrcak.srce.hr/207469> [Accessed: 20 April 2019].
- Valentinelli, G., 1855. *Bibliografia della Dalmazia e del Montenegro*. Zagabria: s.n.
- Zanki, J., 2013. *Promjene identiteta grada*. [online] Available at: <http://www.zarez.hr/clanci/promjene-identiteta-grada> [Accessed: 28 May 2019].